

La ciutat romana de Palma
Guia didàctica
Tercer cicle de primària
ESO

La ciutat romana de Palma
Guia didàctica

AUTORS

Xisca Prats, Lluïcia Juan i Bartomeu Vallori

CORRECCIÓ LINGÜÍSTICA

Servei d'Assessorament Lingüístic de l'Ajuntament de Palma

IL·LUSTRACIONS I IMATGES

Les imatges són dels autors, llevat de les següents: «Estrbó» d'André Thévet, domini públic, via Wikimedia Commons / «Derelict de ses Fontanelles» de la Direcció Insular de Patrimoni del Consell de Mallorca i IBEAM / «Pompei plan.svg» de M.violante, sota llicència CC BY-SA 3.0, amb modificacions nostres / «File:Roman circus of Tarraco 01 », de Bernard Gagnon sota llicència CC BY-SA 3.0 / «Madrid - Edificio Metrópolis, Gran Via» de Harshil.Shah, sota llicència CC BY-ND 2.0 / «London Eye - London» de Manolo Blanco, sota llicència CC BY-NC-SA 2.0 / «Ostau Cairat / Maison Carré, Nimes (1)» de Sebastià Giralt, sota llicència CC BY-NC-SA 2.0 / «Timgad» de dantoujours, sota llicència CC BY-SA 2.0.

EDITA

Ajuntament de Palma

Primera edició: 2023

IMPRESSIÓ

© del text

Xisca Prats, Lluïcia Juan i Bartomeu Vallori

© de les imatges

Els autors

© d'aquesta edició

Ajuntament de Palma

Dipòsit legal

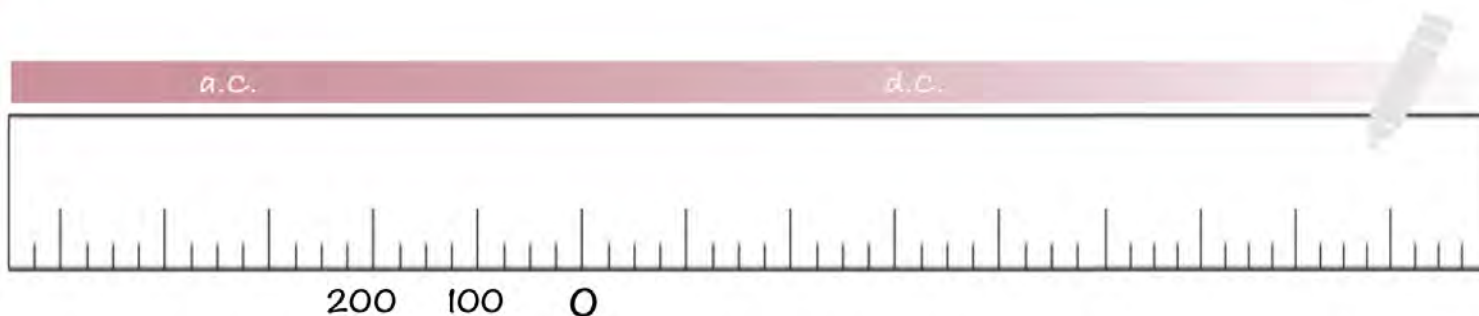
INTRODUCCIÓ

I. Ubicació temporal - Eix cronològic

Quan estudiem els fets històrics, a més de la ubicació espacial és fonamental situar-nos en el temps.

- ★ Ordena les dates i fets que tens a continuació i completa l'eix cronològic amb aquestes dades. També indica el nom de cada període i pinta'l d'un color diferent.

Dates i fets	Períodes
● 902 dC → conquesta islàmica	● Època islàmica
● 550 aC → inici del període posttalaiòtic	● Domini dels vàndals
● 535 dC → conquesta bizantina	● Període posttalaiòtic
● 123 aC → conquesta romana de Mallorca i Menorca	● Època bizantina
● 455 dC → conquesta dels vàndals	● Domini romà

LA CONQUESTA ROMANA DE MALLORCA

Per a entendre l'interès de Roma a l'hora de conquerir les Balears ens hem de situar al final de les anomenades Guerres Púniques. Aquestes guerres suposaren la derrota de Cartago davant els romans donaren lloc a un increment de la pirateria ja que els mercenaris varen haver de cercar altres maneres de guanyar-se la vida.

En el segle II aC Roma havia conquerit la península Ibèrica i augmentat el trànsit de naus comercials entre Itàlia i Hispània (nom amb el qual coneixien la Península). La presència de pirates a les Balears, així com a tota la Mediterrània, que destorbaven els vaixells atacant-los va ser el motiu principal pel qual el Senat romà va decidir el 123 aC enviar una expedició de conquesta i per a posar fi a aquesta pirateria.

L'arribada dels romans a Mallorca i Menorca, amb la intervenció militar comandada per Quint Cecili Metel l'any 123 aC, va suposar la fundació de les ciutats de Palma i Pol·lència a l'illa major.

II. La tasca dels historiadors i dels arqueòlegs

Per a estudiar com era Palma durant l'època romana s'han emprat documents escrits i també restes materials. Això vol dir que s'han fet excavacions arqueològiques... però, què vol dir això?

Hi ha diferents formes de viatjar en el temps per a estudiar el passat. Podem conèixer el passat gràcies als documents escrits (per exemple, els jeroglífics a Egipte o una notícia al diari de fa 100 anys), gràcies als documents orals (per exemple, amb les llegendes) i amb les restes materials (per exemple, a un jaciment arqueològic). Tots els materials que ens permeten reconstruir el passat s'anomenen fonts.

Un jaciment arqueològic consisteix en un conjunt de restes materials que s'han conservat d'algun tipus d'assentament humà del passat. Poden ser de molts de tipus diferents: coves, ciutats, assentaments rurals, ports...

Els arqueòlegs estudien els jaciments de diverses maneres però la més coneguda és l'excavació arqueològica. El més important de l'excavació és recuperar i analitzar els vestigis i tota la informació que es pugui trobar.

Les restes materials es disposen en capes o estrats depenent del període d'ocupació. Llavors, els estrats més profunds són els més antics.

LA UBICACIÓ DE LA PALMA ROMANA

Com hem dit, **les fonts** són el fonament de la recerca històrica i, per tant, de la construcció del coneixement de la història. Observar, processar i analitzar les fonts de forma adequada és la base d'un treball de recerca ben elaborat.

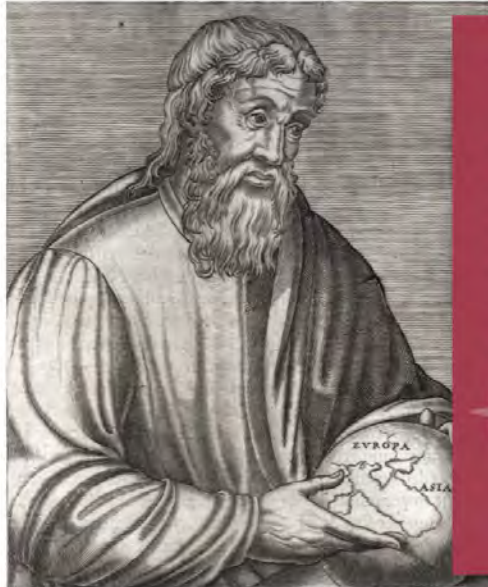
- ★ A partir de les fonts –materials i escrites– de les restes que visitarem a la sortida i dels coneixement que teniu sobre el món romà, intentarem desvelar el gran enigma:

On es trobava la ciutat romana de Palma?

FONT I Text d'Estrabó

Sobre la dominació romana de les Illes Balears ens han arribat escrits d'autors de l'època. Un d'ells fou el geògraf i historiador grec ESTRABÓ. Mirem què ens en diu aquest autor

"De les Gymnesiae la major té dues ciutats, Palma i Pollentia, de les quals una (Pollentia) està situada a l'est i l'altra (Palma) a l'oest [...]. Per la fertilitat de la terra, els seus habitants són pacífics... Però quan alguns malvats d'entre ells s'ajuntaren amb els pirates de la mar, tots cobraren mala fama. [...]"

Metel, el Baleàric, passà a les illes i fundà les dues ciutats citades. Hi portà tres mil colons romans d'Ibèria"

ESTRABÓ; III, 5,1. (s.I aC)

FONT II El jaciment de Son Espases

Les obres de construcció de l'Hospital de Son Espases varen donar lloc a un descobriment arqueològic inesperat: les restes d'un campament de l'exèrcit romà a Mallorca.

Diari de CIUTAT

CULTURA / 20.09.2019

Un submarinista troba un vaixell romà enfonsat a Can Pastilla

Patrimoni recupera un centenar d'àmfores d'un vaixell que es va enfonsar fa uns 1700 anys.

PALMA. L'equip d'investigadors i tècnics d'arqueologia del Museu de Mallorca portaran a terme les tasques de dessalinització del centenar d'àmfores extretes del vaixell romà que s'ha trobat enfonsat a les aigües de Can Pastilla. Jaume Mir, un dels arqueòlegs del projecte, explica que les àmfores estaven perfectament col·locades i conservades al celler del vaixell, per la qual cosa pensen que el vaixell es va enfonsar per problemes tècnics i no arran d'un temporal.

Les laborioses tasques d'extracció dels materials trobats les han portat a terme un equip d'arqueòlegs subaquàtics, membres de la Guàrdia Civil i tres restauradors del Consell de Mallorca. En un primer moment s'ha retirat l'arena i els elements de la flora marina del seu voltant, i després s'han pogut extreure les àmfores de l'aigua que han estat transladades al dipòsit del Museu de Mallorca.

En les primeres anàlisis, Mir assegura que s'han trobat al costat de les àmfores restes de sarment, un material que es feia servir en l'època romana per esmorteir els cops de la càrrega que aquests vaixells transportaven. També ha comentat que es poden identificar uns gravats sobre la superfície de les peces, els quals aporten la informació sobre l'oli, el vi i altres mercaderies que transportava el vaixell.

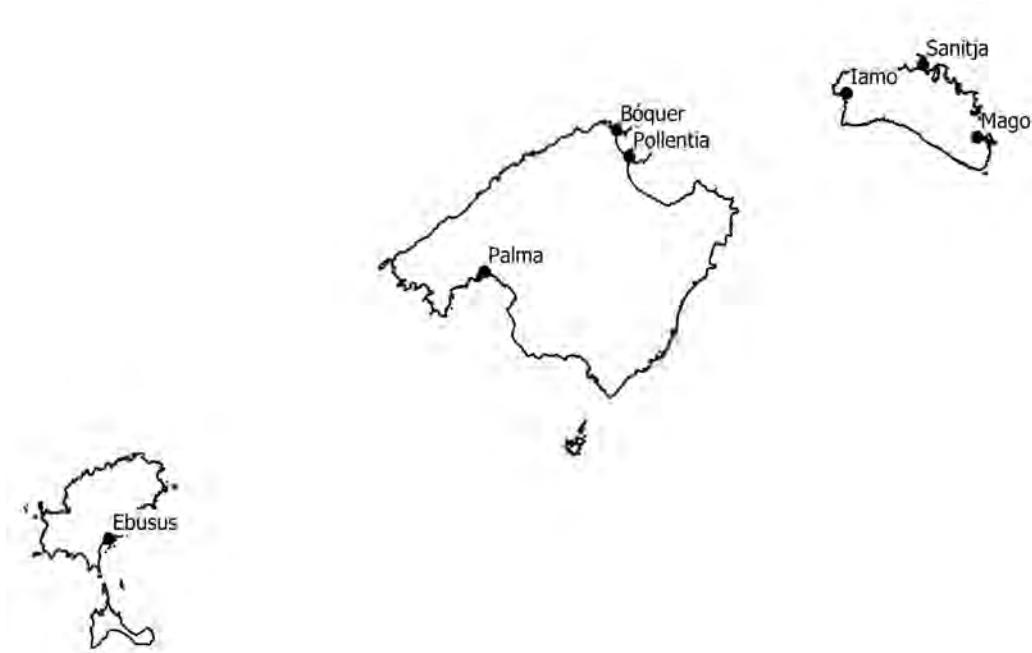
Per la seva banda, la directora insular de Patrimoni, Xisca Crespí, ha destacat que, "s'hauran de fer més immersions ja que una part del material no s'ha pogut recuperar degut al seu estat de fragmentació". Amb tot, es confirma que el vaixell, que data d'entre els segles III i V dC, transportava al voltant d'un centenar d'àmfores amb oli i vi des del sud de la Península i es dirigia al port de Roma. Molt probablement aquest es va enfonsar davant la costa de Palma, després d'haver fet una escala en el seu trajecte.

Direcció Insular de Patrimoni
Departament de Cultura, Patrimoni i Política Lingüística

Analitzam i interpretam les fonts:

Amb la informació que et proporciona la PRIMERA FONT i el mapa que tens a continuació, respon:

- ★ A quines illes penses que es deu referir Estrabó quan parla de les Gymnèsies?
- ★ Segons la descripció d'Estrabó, coincideix la ubicació de la Palma romana amb la de l'actual ciutat de Palma? Justifica la resposta.

A partir de la SEGONA FONT, com podem explicar la ubicació del campament de l'exèrcit romà al terrenys on actualment tenim l'Hospital de Son Espases? Pot tenir alguna relació amb la ciutat de Palma?

- ★ Marca la ubicació en el mapa de l'activitat anterior i explica tres conclusions d'una possible explicació d'aquesta ubicació.

La font III de la notícia de premsa del vaixell romà ens aporta molta informació de la qual podem treure unes conclusions:

- ★ De la ubicació: on s'ha trobat el vaixell enfonsat? És a prop de l'actual ciutat de Palma?

- ★ Del comerç: com creus que la ubicació de Palma podia afavorir el comerç de Roma al llarg de la Mediterrània?

- ★ Dels productes de consum de l'època: quins productes contenien les àmfores segons la notícia? D'on podia procedir aquesta càrrega?

III. **Les parts de la ciutat**

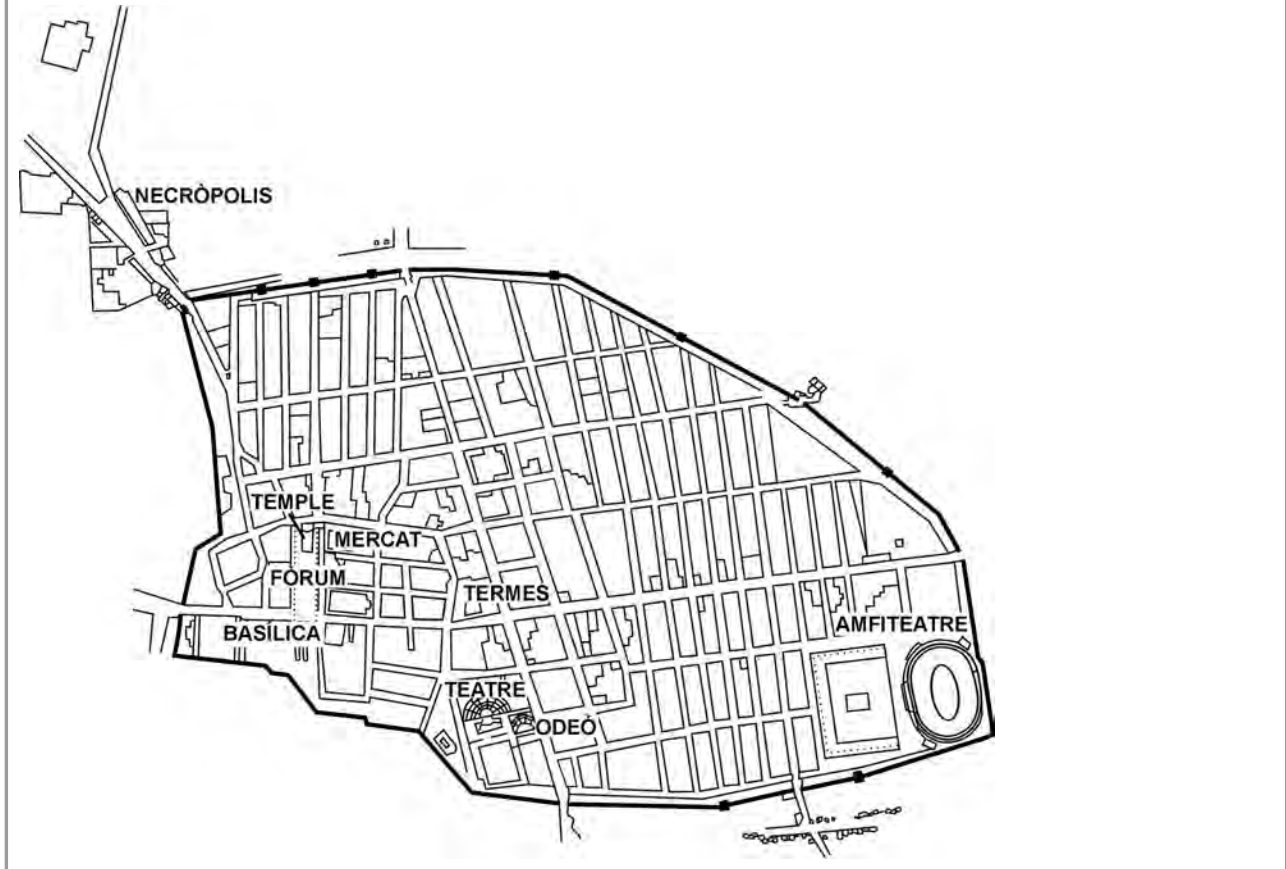
Com les ciutats d'avui, les ciutats de l'antiguitat tenien una sèrie d'elements comuns que es podien trobar a la gran majoria. Les ciutats de fundació romana com Palma i Pol·lèntia tenien una xarxa de carrers perpendiculars entre ells. Un element importantíssim que se solia situar en un punt central o rellevant de la ciutat era el fòrum, que consistia en una plaça més o menys gran entorn de la qual es construïen els principals edificis religiosos, administratius, de govern, comercials i de lleure. Per tant, al fòrum hi podíem trobar temples, el senat local, tendes, mercats, latrines públiques, termes... a més de monuments dedicats a personatges importants tant de l'Imperi com de la ciutat.

A les sortides de les ciutats es trobaven les necròpolis o cementeris, que s'organitzaven entorn dels camins, així com els suburbis, on hi havia vil·les de lleure de l'elit ciutadana, tallers, magatzems, pedreres i altres activitats productives.

CIUTAT DE POMPEIA

Ciutat de Pompeia

(Imatge «Pompei plan.svg» de M.violante, sota llicència CC BY-SA 3.0, amb modificacions nostres)

- ★ Dels diferents llocs de la ciutat: quina era l'activitat principal que es feia als següents llocs de la ciutat?

Lloc	Què es feia?	En tenim a la nostra ciutat?
Teatre		
Amfiteatre		
Odèon		

Lloc	Què es feia?	En tenim a la nostra ciutat?
Basílica		
Latrines públiques		
Necròpolis		
Termes		
Fòrum		
Mercat		

★ De les ciutats actuals: quines semblances creus que hi ha amb les ciutats actuals?

Tenim prou indicis per a poder afirmar que la ciutat romana de Palma és davall l'actual ciutat?

És hora de fer treball de camp!

El treball de camp fa referència als mètodes d'investigació sobre el mateix terreny d'estudi. Aquesta part la farem amb el suport d'un mapa amb informació i activitats.

DESPRÉS DE LA SORTIDA

CONCLUSIONS

★ Sobre la visita:

- Després de la visita a Palma, creus que podem dir que l'actual ciutat és a on hi havia també la ciutat romana de Palma?

- Què destacaries de la visita?

- Per què creus que hi ha tan poques coses que poguem veure de la Palma romana ?

★ Sobre les imatges:

- Marca damunt aquestes fotografies les ciutats que creus que són d'origen romà.

Tarragona

Madrid

Londres

Roma

Nîmes

Nova York

Segòvia

Timgad

- Per què has marcat aquestes fotografies?

- Creus que hi ha semblances entre Palma i la resta de ciutats d'origen romà?

Per a acabar...

El texts trobats, així com l'aparició de les restes arqueològiques que hem visitat, juntament amb altres troballes i també inscripcions que ajudaren a localitzar les restes, ens permeten dir amb seguretat que l'actual ciutat de Palma és al lloc on hi havia la Palma romana.

Però hi ha dues ciutats més de Mallorca, Guium i Tucis, que, tot i que són mencionades als texts romans, encara no s'han pogut ubicar. Hi ha diferents propostes que les situen a les zones de ses Salines, Petra i Manacor, però el cert és que no hi ha res segur.

Vols continuar investigant?

1 - Estudi General Lul·lià

El 1967 s'excavaren les restes d'aquest temple, del qual podem veure una cantonada, així com la columna i canal d'un pòrtic que el flanquejava. Excavacions recents han datat el temple en el s. I o primera meitat del s. II dC.

2 - Àncora a la Cambra de Comerç

Al vestíbul es conserva una àncora romana provinent del fons de la mar. La peça original és el cep de plom, i la resta és una reconstrucció. S'hi pot apreciar una inscripció amb el nom del propietari de la nau, Vibius.

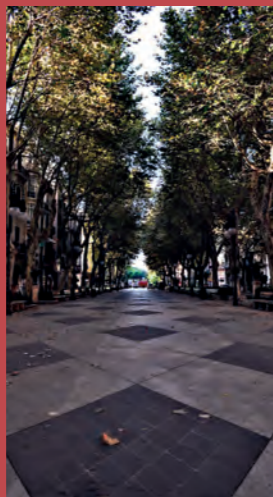
3 - Tenda de la Seu de Mallorca

S'hi troben tres bases de pedestal. Damunt cadascun hi anava una estàtua dedicada a algun personatge reconegut de Palma o de l'Imperi. Als pedestals hi havia segurament inscripcions que s'han perdut. A l'excavació es va trobar també una mà de bronze.

4 - El Born

Antigament el torrent de la Riera travessava el centre de Palma i desembocava a l'avinguda d'Antoni Maura. Una tradició antiga diu que aquesta riera formava una cala per on podien circular vaixells, i que s'utilitzava com a port. Aquesta hipòtesi plausible no s'ha pogut confirmar.

La ciutat romana de Palma

Mapa complementari de la guia didàctica

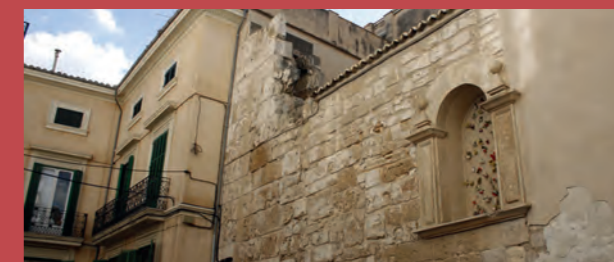

AUTORS: Xisca Prats, Lluïcia Juan i Bartomeu Vallori
CORRECCIÓ LINGÜÍSTICA: Servei d'Assessorament Lingüístic de l'Ajuntament de Palma
IL·LUSTRACIONS I IMATGES: Les imatges són dels autors, llevat de les següents: "born palma mallorca" de jenna4m sota llicència CC BY-NC-SA 2.0 / Pedrera de la Calatrava: Nemesis Arqueologia / Plànol de P. d'A. Peña: Tous, J. (2009) Palma a través de la cartografia (1596-1902). Palma / "Porta San Sebastiano - Aurelian Walls, Rome" de Nickmard Khoey Historical Archive sota llicència CC BY-NC-SA 2.0 / "Ara Pacis Augustae - South Frieze: Augustus' Family" d'Egisto Sani sota llicència CC BY-NC-SA 2.0 / Necròpolis de Barcino: "IMG_5434-IMG_5437" de dodvan sota llicència CC BY-NC-SA 2.0 / Plànol del teatre: Moranta (2005) Els parcel·laris com a arxius de la memòria de la ciutat. Pervivència dels teatres romans de Palma i Baetulo. Sánchez León, M.L. i Barceló, M. (eds.) XXIII Jornades d'Estudis Històrics Locals. Palma. Palma: 301-312 / "roman theatre, bosra, syria, easter 2004" de seier+seier sota llicència CC BY 2.0 / Façana del Museu de Mallorca, mà de bronze i inscripcions © Museu de Mallorca. EDITA: Ajuntament de Palma. Primera edició: 2023
© del text: Xisca Prats, Lluïcia Juan i Bartomeu Vallori
© de les imatges: els autors
© de la present edició: Ajuntament de Palma
Dipòsit legal: XXXXXX

5 - Jardí de Cal Bisbe. Murada

En època tardorromana (final del s. III o s. IV dC) es construí una murada que tancava part de la ciutat, l'actual barri de l'Almudaina. En queden restes sobretot en el tram est. Al jardí del Bisbe i al c. de Sant Pere Nolasc es veuen les d'una torre i un tram de murada.

6 - Arc de l'Almudaina

Del mateix recinte defensiu aquí en podem veure un altre tram i una porta. La que veim es va construir molt després, a l'edat mitjana, potser damunt les restes d'una porta més antiga.

7 - C. d'en Morei, núm. 8

Per a construir la murada de l'Almudaina es reutilitzaren pedres de construccions anteriors. Per exemple, en aquest tram es va trobar una inscripció com a bloc dins el mur. Està dedicada a Mànlia Severa, membre d'una important família.

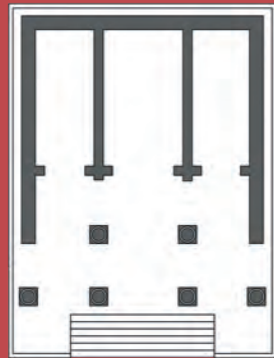
8 - Plaça de Llorenç Villalonga

Ja fora de la ciutat romana, en aquest indret hi va haver primer una pedrera. Poc després (canvi d'era), devora la pedrera es va instal·lar una necròpolis. En el segle II dC, amb pedrera i necròpolis abandonades, s'hi va construir un edifici-magatzem.

1 - Els temples romans

Un temple és una construcció monumental on s'adorava alguna divinitat, com Júpiter, Minerva, Juno, Venus, Mercuri... personatges divinitzats (Cèsar, August...) o altres déus adoptats, com Isis o Serapis. Els temples s'aixequen damunt una *podium* (plataforma) i s'hi accedeix per una escala frontal, que du a un pòrtic abans d'arribar al santuari, on solia haver-hi una imatge de la divinitat.

- De quin tipus d'edifici són aquestes restes?
- A quina part de la ciutat creus que es trobaven?

2- L'epigrafia

Una inscripció és un gravat en una superfície dura. L'epigrafia és la disciplina que estudia les inscripcions damunt les superfícies dures i permeten conèixer aspectes molt diversos sobre la societat, l'economia, la política, la religió... que no surten als textos dels autors clàssics.

- Com creus que va acabar l'àncora al fons del mar?
- Hi ha una inscripció. La pots trobar?

8 - Els suburbis

Moltes activitats productives de les ciutats romanes es concentraven als afores, sobretot perquè els renous, les olors i els residus no causassin molèsties a l'interior. Les pedreres eren un element que convenia tenir a prop perquè se n'extreia el material de construcció principal, en aquest cas el marès, que és una pedra molt bona de treballar i de transportar.

Les necròpolis també se situaven als afores, perquè la llei romana prohibia els enterraments dins les ciutats per raons higièniques.

- Què és una necròpolis?
- Per què creus que el marès és bo de treballar i de transportar?

3 - Els monuments escultòrics

Les escultures a l'antiga Roma tenien funcions diferents, però fonamentalment servien per a homenatjar personatges o divinitats. A les ciutats era molt comú trobar estàtues en honor de ciutadans il·lustres i d'emperadors. Se solien trobar al fòrum, però també n'hi podia haver a les tombes de les necròpolis.

- Quins personatges hi podia haver als pedestals?
- Per què creus que s'exposaven aquestes estàtues?

4 - La teoria sobre el port del Born

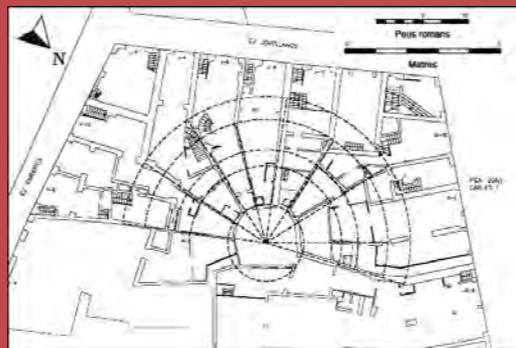
Fins on arribava la mar? Vicenç Mut, el 1650, descriu una cala que arribaria fins al bell mig de la Rambla. Més tard, el 1887, Pere d' A. Peña proposa que la cala arribava al Teatre Principal, hauria estat utilitzada com a port natural i hauria donant lloc a un barri de pescadors. Una sèrie de topònims en serien records: els carrers del Port Fangós i de la Mar Petita, al barri de Sant Nicolau.

- Situa el possible port romà en el mapa.
- Coneixes altres ports naturals?

9 - Teatre

A Palma hi ha una teoria sobre la presència d'un teatre romà a la zona de Sant Nicolau i la plaça de les Tortugues. Se'n va tèmper un arquitecte quan va veure que les cases d'una de les illetes tenien els murs radials, i va elaborar la hipòtesi de la reutilització dels murs d'un teatre romà en edificis posteriors. Aquest edifici d'espectacles, a més, tindria unes dimensions i una planta molt semblants a les del teatre de Pol·lèntia.

En moltes ciutats romanes es conserven monuments com ara teatres, amfiteatres, circs, temples... Tots en coneixem alguns, com el Colosseu de Roma. Però alguns d'aquests edificis s'han conservat més amagats que altres. Un fenomen comú és que alguns, quan es deixaven d'utilitzar per a la seva funció original, eren reocupats per a altres funcions: s'hi instal·lava un mercat, cases, esglésies o altres.

5 - Les murades a l'antiguitat

Les murades eren una característica de les ciutats de l'Antiguitat, però eren construccions costoses. Per això, si no hi havia un perill que les fes necessàries, moltes vegades no se'n construïen. Que sapiguem, Palma i Pol·lèntia no tengueren murades fins a finals dels s. III o IV dC, possiblement motivades per la inestabilitat social, política i bèl·lica de l'Imperi.

- Quina era la funció de les murades?
- Costava molts de doblers fer una murada?
- De qui es defensaven en aquesta època amb les murades?

6 - La vida de les murades

La murada de l'Almudaina, que és d'origen romà i que també podem veure al jardí del Bisbe i al carrer de Sant Pere Nolasc, ha tingut una vida molt llarga, que abraça des dels segles III o IV dC fins a l'actualitat. Durant aquest temps ha patit molts de canvis: destruccions per setges, reconstruccions, reformes, possibles ampliacions... Tot això fa que alguns trams tinguin un aspecte "apedaçat", com el que podem veure a Can Bordils, a la dreta de l'arc de l'Almudaina.

- Mira el mur de la dreta. Pots identificar diferents tipus de paret?
- Fes un esborrany i pensa per què hi ha diferents tipus de paret.

7 - Reutilització de les inscripcions i materials constructius

Les inscripcions solien anar damunt bases de pedestal com les de la tenda de la Seu. Estaven pensades perquè els vianants les vessin bé i els que sabien llegir les pronunciassin en veu alta.

- Creus que és habitual trobar noms de dones a les inscripcions de monuments romans?
- Reflexiona sobre el grup social al qual pertanyia na Mànlia Severa.
- Per què creus que es reutilitzaren materials per a fer la murada?

10 - Museu de Mallorca

El Museu és el centre on es dipositen i guarden la major part de les troballes arqueològiques de Mallorca. Aquestes es guarden a diversos magatzems als quals els arqueòlegs poden accedir per a estudiar les peces. Una part dels objectes, però, està exposada al Museu d'Història de la Ciutat, al castell de Bellver. De la Palma romana s'hi pot contemplar una inscripció d'una construcció pública i, al Museu de Mallorca, es conserven dues làpides funeràries i una mà de bronze, per exemple.

Els museus són institucions cabdals per a la cultura i el patrimoni. Tenen funcions molt diverses i alhora complementàries. D'una banda, s'encarreguen de custodiar els objectes arqueològics, artístics, etnològics o d'altre tipus, de conservar-los, estudiar-los i permetre'n l'accés als investigadors. Una selecció d'aquests objectes constitueix l'exposició permanent que es pot visitar sempre. A més a més, també es poden muntar exposicions temporals amb altres objectes del fons del Museu o cedides per altres institucions.

Palma Educa
Regidoria d'Educació i Política Lingüística